

KRZYSZTOF URBANIAK
*Akademia Muzyczna
im. Grażyny i Kiejstuta Bacewiczów
w Łodzi*

**ORGANY W SALI KAMERALNEJ
REGIONALNEGO OŚRODKA KULTURY,
EDUKACJI I DOKUMENTACJI MUZYCZNEJ
PRZY AKADEMII MUZYCZNEJ IM. GRAŻYNY
I KIEJSTUTA BACEWICZÓW W ŁODZI**

ABSTRACT

Krzysztof Urbaniak, *The organ in the chamber music hall of Regionalny Ośrodek Kultury, Edukacji i Dokumentacji Muzycznej of Music University in Łódź.*

The author describes in detail the history of origin of the new organ in Academy of Music in Łódź and discusses the characteristic of its constituting parts as well as the historical methods used during this project.

Doświadczenia kadry pedagogicznej klas organów Akademii Muzycznej im. Grażyny i Kiejstuta Bacewiczów w Łodzi, związane z organizacją w latach 2013–2019 Letniej Akademii Organowej w Pasłęku oraz licznymi wyjazdami studyjnymi sprawiły, że wyraźna stała się potrzeba dysponowania w codziennej praktyce dydaktycznej łódzkiej uczelni instrumentem, którego parametry pozwalałyby na przygotowanie studentów do właściwego zrozumienia historycznego instrumentarium organo-

wego. Wypracowując koncepcję, odpowiednią do potrzeb łódzkiej Akademii Muzycznej, pedagodzy uczelni świadomie zrezygnowali z opierania się na najbardziej rozpoznawalnych wzorach, jak organy z pracowni Gottfrieda Silbermanna (1683–1753), czy Arpa Schnitgera (1648–1719) i postanowili sięgnąć po – w ich opinii – równie interesujący krąg XVIII-wiecznego gdańskiego budownictwa organowego, przecierając tym samym nowe szlaki na polu sztuki organmistrzowskiej.

Nowe organy w Sali Kameralnej Regionalnego Ośrodka Kultury, Edukacji i Dokumentacji Muzycznej przy Akademii Muzycznej im. G. i K. Bacewiczów w Łodzi zbudowane zostały w latach 2017–2019 przez szwedzki warsztat organmistrzowski Grönlunds Orgelbyggeri z Gammelstad, który ma na swoim koncie m.in. dwie rekonstrukcje XVII-wiecznych organów z kościoła pw. św. Gertrudy w Sztokholmie¹, instrumentu z pracowni Jonasa Grena (1715–1765) i Pettera Strähle (1720–1765), zbudowanego w 1754 roku w Järvso², a także rekonstrukcje powstałych w 1764 roku organów Larsa Wahlberga (1724–1776) w Karlskronie³. Swoją koncepcją brzmieniową, techniczną oraz architektoniczną łódzki instrument odnosi się wprost do dzieł znakomitego gdańskiego organmistrza Andreasa Hildebrandta (ok. 1681–1762)⁴ oraz budowniczych należących do jego kręgu, w tym wykształconych przez Hilde-

¹ <http://www.gronlunds-orgelbyggeri.se/instrument/st-gertruds-kyrka-tyska-kyrk-an/> oraz <http://orguesfrance.com/NorrkjardenKyrka.html> (dostęp: 7.03.2021).

² <http://www.gronlunds-orgelbyggeri.se/instrument/jaervsoe/> (dostęp: 7.03.2021).

³ <http://www.gronlunds-orgelbyggeri.se/instrument/fredrikskyrkan/> (dostęp: 7.03.2021).

⁴ Na temat działalności Andreasa Hildebrandta pisano m.in. w: W. Renkewitz, J. Janca, *Geschichte der Orgelbaukunst in Ost- und Westpreußen von 1333 bis 1944*, t. I, Verlag Weidlich, Würzburg 1984, s. 186–207; J. M. Michalak, *Aufsätze zur Musik- und Theatergeschichte Danzigs vom 17. bis zum 20. Jahrhundert*, Frank & Timme, Berlin 2012 (= Greifswalder Beiträge zur Musikwissenschaft 18); K. Urbaniak, T. Piech (red.), *Organy Andreasa Hildebrandta w kościele św. Bartłomieja w Pasteku*, Kraków 2013; K. Urbaniak, *Działalność warsztatu organmistrza Andreasa Hildebrandta w Elblągu i jego okolicach w latach 1711–1725*, „Studia Elbląskie” 18 (2017), s. 219–243; K. Urbaniak, *Orgelgeschichte der Johanniskirche in Danzig von ca. 1671 bis 1760* [w:] *Daniel Magnus Gronau Ein Danziger Organist und seine Choralvariationen*, red. E. Krüger, Berlin 2017 (= Ortus Studien opm237, t. 21), s. 55–80; K. Urbaniak, *Organy z pracowni Andreasa Hildebrandta w kościele pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Pruszczy Gdańskim*, „Notes Muzyczny” 14 (2020) nr 2, s. 188–221; K. Urbaniak, *Master of Gdańsk*, „Choir and Organ” May 2020, s. 19–22.

brandta Friedricha Rudolpha Dalitza⁵ (1721–1804) i Christopha Heinricha Obucha⁶ (1713–1787), jak również wywodzącego się z tej samej linii (z warsztatu Dalitza) Christiana Ephraima Ahrendta⁷ (1766–1830). Elementy instrumentu, dla których w dziełach szkoły gdańskiej nie zachowały się analogie, oparto na zachowanych egzemplarzach ze spokrewnionego kręgu szwedzkiego, pochodzących z dojrzałego XVIII wieku. Łódzkie organy stanowią pierwszy w historii polskiego szkolnictwa muzycznego nowy instrument zbudowany w stylu XVIII wieku, służący codziennemu procesowi dydaktycznemu. Umożliwiają one studentom konfrontację z problematyką kompetentnej obsługi barokowych organów, kontaktu z klawiaturami o historycznych formach i wymiarach oraz opanowaniem historycznego systemu powietrznego. Instrument ten to także pierwsze w Polsce nowe organy, których piszczałki wykonano z blachy odlewanej – zgodnie z technologią epoki baroku – na piasku⁸, mechanika zawiera liczne elementy kute przez kowala, zaś tabliczki z nazwami rejestrów zostały wykonane ręcznie przez introligatora.

Szafa nowych organów (fot. 1) oparta jest na typowym dla warsztatu Andreasa Hildebrandta modelu, stosowanym przez niego w późnym okresie działalności i znanym m.in. z realizacji w kościele pw. św. Elżbiety w Gdańsku⁹ (1735–1736), kościele pw. św. Wojciecha w Gdańsku¹⁰ (1741),

⁵ Na temat działalności Friedricha Rudolpha Dalitza pisano m.in. w: W. Renkewitz, J. Janca, op. cit., s. 264–283 oraz B. Vogel, *Rudolph Friedrich Dalitz – instrument Maker, Citizen, Man* [w:] *Organy i Muzyka Organowa XI*, red. J. Krassowski, Akademia Muzyczna w Gdańsku, Gdańsk 2000 (= Prace Specjalne 58), s. 153–167.

⁶ Na temat działalności Christopha Heinricha Obucha pisano m.in. w: W. Renkewitz, J. Janca, op. cit., s. 217–248.

⁷ Na temat działalności Christiana Ephraima Ahrendta pisano m.in. w: ibidem, s. 299–301.

⁸ Por. K. J. Snyder, *The Organ as a Mirror of Its Time*, Oxford University Press, Oxford 2002, s. 342.

⁹ Opis niezachowanego instrumentu opublikowano w: W. Renkewitz, J. Janca, op. cit., s. 196–198; pomiary menzur piszczałek prospektowych zachowane w Archiwum Państwowym w Gdańsku, sygn. 1629/0/-/24.

¹⁰ Szafa oraz część piszczałek (w tym nieznacznie zdekompletowany prospektowy głos Principal 8°) zachowane, opis i dyspozycja instrumentu w stanie sprzed przebudowy z 1907 roku opublikowana w: W. Renkewitz, J. Janca, op. cit., s. 201.

kościół pw. św. Barbary w Gdańsku¹¹ (1746–1747), Koźlinach¹² (1750), Helu¹³ (1752) oraz Rokitnicy¹⁴ (1753–1754). Snycerka szafy organowej, celem jak najlepszego dopasowania jej do wystroju wnętrza Sali Kameralnej ROKEiDM, zainspirowana została silnie zgeometryzowanymi przykładami z późnej szkoły Hildebrandta, znanymi z realizacji warsztatu Christiana Ephraima Ahrendta w kościele pw. św. Mikołaja w Elblągu¹⁵ (dzisiejsza katedra; 1818–1821) oraz kościele Mennonitów w Gdańsku¹⁶ (1819). Z uwagi na uwarunkowania przestrzenne sali sekcję manualu pobocznego zrealizowano jako tzw. Hinterwerk, posadowiony za wiatrownicą manualu głównego. Głosy pedałowe umieszczono na dwóch wiatrownicach znajdujących się na najniższym poziomie instrumentu. Zespół trzech miechów klinowych ulokowano ponad wiatrownicą pedałową obsadzoną wyłącznie piszczałkami labialnymi. Z perspektywy użytkownika instrumentu interesujące są implikacje takiego ustawienia poszczególnych werków dla praktyki rejestracji, która – mimo zachowania zgodnych z historycznymi wzorami menzur i konstrukcji piszczałek – wymaga zastosowania zupełnie innych rozwiązań niż np. w Pasłęku.

¹¹ Opis niezachowanego obecnie instrumentu opublikowano w: W. Renkewitz, J. Janca, op. cit., s. 204–206; historyczne fotografie zachowane m.in. w archiwum fotograficznym Instytutu Herdera w Marburgu, sygn. 4c282, 4c283, 4d2207, 4d2208, 87338, 128130.

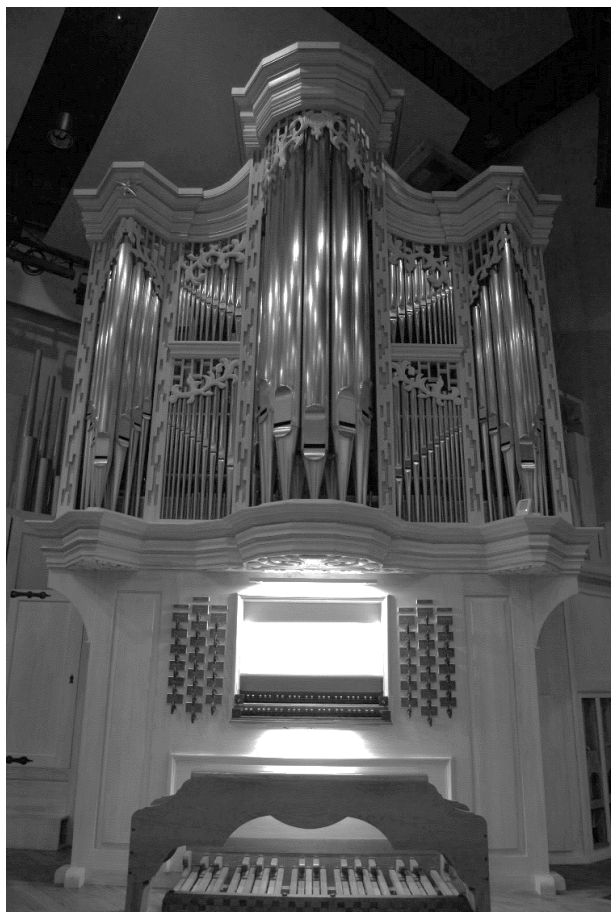
¹² Instrument zachowany jedynie fragmentarycznie; wstępnej dokumentacji stanu zachowania dokonali Krzysztof Urbaniak, Martin Rost oraz Michał Markuszewski w marcu 2009 roku.

¹³ Instrument niezachowany; fotografia prospektu opublikowana w: W. Renkewitz, J. Janca, H. Fischer, *Geschichte der Orgelbaukunst in Ost- und Westpreußen von 1333 bis 1944*, t. II.2, Siebenquart, Köln 2015, s. 762; inna fotografia utrwalona została na historycznej widokówce (egzemplarz w zbiorach Krzysztofa Urbaniaka).

¹⁴ Opis niezachowanego instrumentu opublikowano w: W. Renkewitz, J. Janca, op. cit., s. 207, a jego fotografię w: ibidem, Abb. 50.

¹⁵ Fotografie prospektu opublikowano m.in. w: W. Renkewitz, J. Janca, H. Fischer, op. cit., s. 776.

¹⁶ Fotografie prospektu opublikowano m.in. w: ibidem, s. 777.

Fot. 1. Szafa organowa nowych organów w Akademii Muzycznej im. G. i K. Bacewiczów w Łodzi (fot. K. Urbaniak)

Za wyjątkiem rejestrów: Gedacktlöte 8', Hohlflöte 8' oraz Subbass 16' (posiada piszczałki o podwójnych labiach) wszystkie piszczałki organów wykonano z metalu. Dulcian 16', Chalumeaux 8', jak również Kurzflöte 8' – niezachowane w żadnym z istniejących instrumentów z warsztatu Andreasa Hildebrandta – wykonano na podstawie analizy fotogrametrycznej historycznych zdjęć odnośnych piszczałek z organów Hildebrandta w kościele pw. św. Barbary w Gdańsku oraz na podstawie badań porównawczych w kręgu warsztatowo „spokrewnionych” z gdań-

ską tradycją organmistrzów szwedzkich¹⁷ – Larsa Wahlberga¹⁸, Jonasa Grena¹⁹ i Pettera Strähle²⁰. Głos Viola di Gamba 8' oparto na przykładzie z pracowni Isaaka Risberga²¹ († 1710). Z kolei często budowany przez Hildebrandta, ale niezachowany w żadnym z obiektów pochodzących z jego szkoły, rejestr Waldflöte 2' wykonano według egzemplarzy pochodzących z warsztatu wykształconego m.in. w Gdańsku organmistrza Jonasa Wisteniusa²² (1700–1777). Wszystkie piszczalki otwarte organów są nastrojone poprzez cięcie „na ton”. Część głosów mieszanych zawiera typowe dla XVIII-wiecznych instrumentów Europy północno-wschodniej chóry tercjowe. W sekcji manualu głównego rejestry: Quintatön 16', Octave 2' oraz Trompete 8' podzielone zostały – zgodnie z gdańską tradycją²³ – na uruchamiane oddzielnymi cięgłami części: basową i dyszkantową, co dodatkowo zwiększa możliwości kolorystyczne instrumentu; umiejętne zarejestrowanie manualu pobocznego pozwala w tym kontekście tworzyć efekty właściwe dla organów o trzech manualach. Pedał, wzorem instrumentu Andreasa Hildebrandta zachowanego w kościele pw. św. Bartłomieja w Pasłęku (1717–1719), posiada dwie podsekcje, z których każda aktywowana jest oddzielnym wentylem (Sperrventil), umożliwiającym szybkie zmiany rejestracji bez konieczności obsługi dużej liczby cięgłel rejestrowych. W manuale głównym zaimplementowano mechanizm nazwany Kurze Octave. Jego uruchomienie łączy klawisze najniższej oktawy z mechaniką w układ typowy dla tzw. krótkiej oktawy, występującej często w historycznych organach.

Zgodnie z prawidłami menzuracyjnymi obowiązującymi w kręgu Andreasa Hildebrandta, wszystkie rejestry pryncypalowe organów wprowadzone zostały z tej samej menzury, przy czym labia posiadają zróżnico-

¹⁷ Udokumentowane związki organmistrzów szkoły gdańskiej i szwedzkimi warsztatami XVIII w. omówiono w: K. Urbaniak, *Organy z pracowni...*, op. cit., s. 29, 46; K. Urbaniak, *Orgelgeschichte der Johanniskirche...*, op. cit., s. 79–80.

¹⁸ Nota biograficzna Wahlberga opublikowana została w: E. Erics, R. A. Unnerbäck, *Orgelinventarium[.] Bevarade klassiska kyrkorglar i Sverige*, Proprius, Stockholm 1988, s. 499.

¹⁹ Nota biograficzna Grena opublikowana została w: ibidem, s. 484–485.

²⁰ Nota biograficzna Strählego opublikowana została w: ibidem, s. 496.

²¹ Nota biograficzna Risberga opublikowana została w: ibidem, s. 492.

²² Nota biograficzna Wisteniusa opublikowana została w: ibidem, s. 500–501.

²³ Przykłady instrumentów Hildebrandta z rejestrami dzielonymi na część basową i dyszkantową zachowały się w Pruszczu Gdańskim (1728) i Jelonkach (1725).

waną szerokość: najszersze w pedale, nieco węższe w manuale głównym, najwęższe w manuale pobocznym. Rejestry o bliźniaczej konstrukcji (Quintatön 16' i Quintatön 8', Kurzflöte 8' i Rohrflöte 4') również wprowadzono z jednej menzury, w efekcie osiągnięto wyraźną stopliwość brzmienia instrumentu – nie tylko w pleno, ale także w mniejszych kombinacjach głosów.

Znana z organów pasłęckich mechanika transpozycji jednego z manualów została w Łodzi zrealizowana we wszystkich werkach, a zatem do każdego rejestru dostawiono dodatkowe piszczałki dla dźwięków B₁ i H₁. Wyjściową wysokość stroju w omawianych organach stanowi typowy dla kręgu Andreasa Hildebrandta tzw. Chorton ($a^1 = 465$ Hz), przy czym, jak wskazano wyżej, możliwa jest tu również transpozycja o pół tonu i cały ton w dół. Temperacja stroju – według koncepcji opublikowanej w 1724 roku przez królewieckiego kapelmistrza Johanna Georga Neidhardta (1680–1739), dotyczącej stroju przeznaczonego dla organów w dużych miastach²⁴ – pozwala na grę we wszystkich tonacjach. System powietrzny organów oparty jest na zespole trzech miechów klinowych, które wariantywnie mogą być napelniane powietrzem za pomocą dmuchawy elektrycznej lub ręcznie – przez kalikanta.

Obie klawiatury manualowe i pedałowa, wobec braku zachowanych egzemplarzy referencyjnych z pracowni Andreasa Hildebrandta, wykonano według wzorów z pracowni Christopha Heinricha Obucha²⁵. Zakres manualów ma swoje analogie wśród instrumentów Friedricha Rudolpha Dalitza²⁶ oraz Johanna Friedricha Rohdego (1725–1770)²⁷, a zakres pedału zastosowany został przez samego Hildebrandta w głównym instrumencie kościoła pw. św. Jana w Gdańsku w 1746 roku²⁸. Ciągła rejestrowe z kutymi metalowymi uchwytami nawiązują wprost do ciągł udokumentowanych na historycznych fotografiach organów z warsztatu Friedricha

²⁴ J. G. Neidhardt, *Sectio Canonis Harmonici, zur völligen Richtigkeit der generum modvlandi*, Königsberg 1724, s. 18.

²⁵ Klawiatury manualowe wraz z ramą na podstawie egzemplarza zachowanego w Mol-tajnach (instrument z 1782 roku), a klawiaturę pedałową na podstawie egzemplarza zachowane w Wilczętach (instrument z 1776 roku).

²⁶ Np. zachowany częściowo instrument w Krzymym Kole (1791).

²⁷ Np. zrekonstruowany w 2020 roku instrument w kościele św. Jana w Gdańsku (1760–1761).

²⁸ Zob. K. Urbaniak, *Orgelgeschichte der Johanniskirche...*, op. cit., s. 67.

Rudolpha Dalitza w kościele pw. Bożego Ciała w Gdańsku (1765–1767)²⁹; umieszczono je po obu stronach klawiatur manualowych. Tabliczki ze złoconymi, sztancowanymi nazwami rejestrów nawiązują do zachowanych przykładów z Pasłęka i kościoła pw. Bożego Ciała w Gdańsku, zaś ława do oryginalnego egzemplarza znajdującego się przy organach pasłęckich.

Wszystkie wiatrownice posiadają typową dla warsztatu Andreasa Hildebrandta konstrukcję (lity dąb dla wentyli, ramy i przegród, dwuwarstwowe kłocę puszczalkowe z drewna dębowego i lipowego, kłocę przykręcane kutymi śrubami), a kondukty wykonano z metalu organowego.

Budowa nowego instrumentu z użyciem historycznych technik stanowi dla Katedry Organów i Muzyki Kościelnej Akademii Muzycznej w Łodzi kontynuację dotychczasowej pracy nad badaniem i upowszechnianiem gdańskiej kultury organowej epoki baroku. Do działań tych należały w ostatnich latach m.in.: nadzór merytoryczny nad konserwacją i rekonstrukcją organów Andreasa Hildebrandta w Pasłęku w latach 2010–2013³⁰, pełne wydanie odnalezionych w 2012 roku dzieł organowych Daniela Magnusa Gronaua³¹ (1700–1747), nagrania płytowe gdańskiej muzyki organowej XVIII wieku³².

Organy zostały zbudowane w ramach projektu pod nazwą *Zakup instrumentarium do prowadzenia działalności kulturalnej przez Akademię Muzyczną w Łodzi* współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach *Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014–2020, Priorytet VIII „Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury”, Działanie 8.1 „Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury”*, oraz ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

²⁹ Por. W. Renkewitz, J. Janca, op. cit., s. 273–275; fotografię stołu gry opublikowano w: W. Renkewitz, J. Janca, H. Fischer, op. cit., s. 771; inne fotografie obiektu zachowane w Archiwum Państwowym w Gdańsku, sygn. 1629/0/-/4.

³⁰ <http://hildebrandt-paslek.pl> (dostęp: 7.03.2021).

³¹ D. M. Gronau, *Choralvariationen für Orgel Gesamtausgabe*, ed. M. Rost, K. Urbaniak, Ortus Musikverlag, Berlin 2015.

³² K. Urbaniak, *Danziger Barock III.[.] Volckmar – Gronau – Mohrheim*, Paschen Records 2014, PR 140020.

Dyspozycja instrumentu jest następująca (nazwy rejestrów na tabliczkach stołu gry są utrzymane w historyzującej, silnie dialektycznej ortografii; poniżej podano je w pisowni współczesnej):

Hauptwerk [II] C–f ³		Hinterwerk [I] C–f ³	
Quintatön	16' B/D	Quintatön	8'
Principal	8'	Gedacktlöte	8'
Kurzflöte	8'	Rohrflöte	4'
Viola di Gamba	8'	Salicional	4'
Octave	4'	Spitzquinte	2 ² / ₃ '
Octave	2' B/D	Octave	2'
Sesquialtera	2fach	Waldflöte	2'
Mixtur	4fach	Scharff	3fach
Trompete	8' B/D	Chalumeaux	8'
Manualkoppel [I/II]		Sperrventil Hinterwerk	
Tremulant			
Sperrventil – Hauptwerk			
Cimbelstern [2 x 4 „wielopalczaste”, niestrojone dzwonki]			
Kurze Octave (Hauptwerk)			
P e d a l C–f ¹			
wiatrownica I (Plenum)		wiatrownica II (Rohrwerke)	
Subbass	16'	Hohlflöte	8'
Octave	8'	Octave	2'
Octave	4'	Dulcian	16'
Rauschquinte	2fach	Trompetenbass	8'
		Schalmey	4'
		Pedalkoppel (HW/Ped.)	
		Sperrventil Pedal – Plenum	
		Sperrventil Pedal – Rohrwerke	
transpozycja: 415–440–465 Hz			
3 miechy klinowe			
a ¹ = ca. 465 Hz			
temperacja stroju: wg Neidhardta (<i>für die große Stadt</i> , 1724)			

Układy głosów mieszanych:

Sesquialtera 2fach	C	$2\frac{2}{3}'$	$1\frac{3}{5}'$		
Mixtur 4fach	C	$1\frac{1}{3}'$	$1'$	$\frac{2}{3}'$	$\frac{1}{2}'$
	c	$2'$	$1\frac{1}{3}'$	$1'$	$\frac{2}{3}'$
	c ¹	$2\frac{2}{3}'$	$2'$	$1\frac{1}{3}'$	$1'$
	c ²	$4'$	$2\frac{2}{3}'$	$2'$	$1\frac{1}{3}'$
Scharff 3fach:	C	$1'$	$\frac{4}{5}'$	$\frac{2}{3}'$	
	c ¹	$2'$	$1\frac{3}{5}'$	$1\frac{1}{3}'$	
	c ²	$4'$	$3\frac{1}{5}'$	$2\frac{2}{3}'$	
Rauschquinte 2fach:	C	$1\frac{1}{3}'$	$1'$		

Wszystkie piszczałki metalowe wykonano z ręcznie struganych arkuszy blachy o grubości zmniejszającej się w kierunku wylotu piszczałki. Piszczałki otwarte zostały nastrojone poprzez cięcie „na ton”, a frontowe wyposażono w dodatkowe urządzenia do strojenia (Stimmlappen). Piszczałki o zalutowanych na stałe deklach otrzymały szerokie baczki umożliwiające bieżącą korektę stroju.

Poszczególne rejestry instrumentu posiadają następującą charakterystykę konstrukcji (jeśli nie podano inaczej, pomiarów menzur piszczałek w szwedzkich instrumentach referencyjnych dokonała Catarina Grönlund):

Hauptwerk

- Quintatön 16': głos kryty wykonany z metalu organowego; piszczałki wyposażone w ruchome dekle oraz wygniatane półokrągłe labia. Bezpośredni wzór stanowił analogiczny rejestr w organach Andreasa Hildebrandta w Pasłęku (1717–1719);
- Principal 8': głos ulokowany w prospekcie; otwarte piszczałki cynowe: w wieżach prospektu wyposażone we wlutowane, silnie wypukłe, półokrągłe labia, zaś w polach prospektu posiadają labia wygniatane. Bezpośredni wzór stanowił analogiczny rejestr w organach Andreasa Hildebrandta w Pasłęku (1717–1719);
- Kurzflöte 8': głos wykonany z metalu organowego, o konstrukcji rurkowej, z rurkami skierowanymi do wewnątrz kor-

- pusów; piszczałki wyposażone w ruchome dekle; menzura o przebiegu jak w przypadku rejestru Rohrflöte 4'. Bezpośredni wzór stanowił analogiczny rejestr w organach Jonasa Grena i Pettera Strähle w Bunge³³ (1755), a referencję historyczna fotografia nieistniejących już piszczałek głosu o tej samej nazwie w organach Andreasa Hildebrandta w kościele pw. św. Barbary w Gdańsku³⁴ (1746–1747);
- Viola da Gamba 8': głos wykonany z metalu organowego, posiadający otwarte piszczałki o odwrotnie konicznej geometrii korpusów; menzura jak w przypadku rejestru Salicional 4'. Główną referencję stanowił analogiczny rejestr w organach Isaaka Risberga w Tjällmo³⁵ (1710);
 - Octave 4', Octave 2', Sesquialtera 2fach oraz Mixtur 4fach: głosy wykonane z metalu organowego; konstrukcja i menzura jak w przypadku rejestru Principal 8' w Hauptwerk; wszystkie piszczałki z wygniatanymi, półokrągłymi labiami. Bezpośrednie wzory stanowiły analogiczne rejestry w organach Andreasa Hildebrandta w Pasłęku (1717–1719);
 - Trompete 8': piszczałki skonstruowane z wykorzystaniem prosto zakończonych, tzw. „północnoniemieckich” rygienek w basowym przedziale skali (według zachowanych fragmentarycznie rygienek z organów Andreasa Hildebrandta w Pruszczu Gdańskim³⁶; 1728), półokrągło zakończonych rygienek w dyszkancie i rezonatorów wykonanych z metalu organowego; drewniane nogi (oddzielne dla każdej piszczałki) i głowice. Referencję dla części piszczałek stanowił

³³ Opis instrumentu opublikowano w: E. Erici, R. A. Unnerbäck, op. cit., s. 40–41; pomiary menzur piszczałek i fotografie udostępnił organmistrz Mads Kjersgaard, który w 1977 roku restaurował instrument.

³⁴ Fotografię w wysokiej rozdzielności ze swoich zbiorów udostępnił Jan Janca, w 2015 opublikowano je w: W. Renkewitz, J. Janca, H. Fischer, op. cit., s. 759.

³⁵ Opis instrumentu opublikowano w: E. Erici, R. A. Unnerbäck, op. cit., s. 310–311. Oględzin instrumentu dokonał Krzysztof Urbaniak i Niclas Fredriksson w ramach podróży studyjnej latem 2017 roku.

³⁶ Zachowane fragmenty piszczałek językowych z Pruszcza Gdańskiego udostępnił Zdzisław Mollin.

ponadto analogiczny rejestr w organach Isaaka Risberga w Tjällmo³⁷ (1710).

Hinterwerk

- Quintatön 8': głos wykonany z metalu organowego; konstrukcja i menzura jak w przypadku rejestru Quintatön 16'. Bezpośredni wzór stanowił analogiczny rejestr w organach Andreeasa Hildebrandta w Pasłęku (1717–1719);
- Gedacktlöte 8': kryte piszczałki o korpusach z drewna dębowego, posiadające bardzo cienkie ścianki, przyklejane forszlągi i charakterystyczne formy uchwytów. Bezpośredni wzór stanowił analogiczny rejestr w organach Andreeasa Hildebrandta w Pasłęku (1717–1719);
- Rohrflöte 4': głos wykonany z metalu organowego; piszczałki wyposażone w rurki skierowane na zewnątrz korpusów, zalutowane na stałe; menzura identyczna względem rejestru Kurzflöte 8'. Główną referencję stanowił analogiczny rejestr w organach Andreeasa Hildebrandta w Pasłęku (1717–1719);
- Salicional 4': głos wykonany z metalu organowego; konstrukcja i menzura jak w przypadku rejestru Viola da Gamba 8'. Główną referencję stanowił analogiczny rejestr zachowany fragmentarycznie w organach Andreeasa Hildebrandta w Pasłęku (1717–1719), przy czym znaczącą referencją był egzemplarz odtworzony w organach Larsa Wahlberga w Karlskronie (1764);
- Spitzquinte 2 $\frac{2}{3}$ ': głos wykonany z metalu organowego; otwarte piszczałki o konicznej geometrii korpusów, posiada-

³⁷ Wobec braku zachowanych kompletnych egzemplarzy XVIII-wiecznych manualowych trompetów ze szkoły gdańskiej zdecydowano się oprzeć basowy przedział skali budowanego w Łodzi rejestru na konstrukcji znanej z zachowanych relikwów z Pruszcza Gdańskiego, dyszkant zaś oprzeć na konstrukcji znanej z rynienek pedałowego głosu 4' zachowanego częściowo w organach pasłęckich. W przypadku instrumentu w Tjällmo Trompet 8' posiada zmienną konstrukcję rynienek – w basie rynienki są prosto zakończone i wyposażone w ołowiane nakładki, w dyszkancie są one otwarte i półokrągło zakończone. Stanowi to bezpośrednią analogię dla konstrukcji udokumentowanych w Pruszczu i Pasłęku, w związku z czym trompet z Tjällmo stał się podstawową referencją dla egzemplarza łódzkiego.

- jące szerokie labia. Bezpośredni wzór stanowił analogiczny rejestr w organach Andreasa Hildebrandta w Pasłęku (1717–1719);
- Octave 2': głos wykonany z metalu organowego; menzura jak w przypadku rejestru Principal 8' w Hauptwerku; piszczałki posiadają wygniatane, półokrągłe labia, jednak o mniejszej szerokości niż w przypadku chóru pryncypalowego w manuale II. Bezpośredni wzór stanowił analogiczny rejestr w organach Andreasa Hildebrandta w Pasłęku (1717–1719);
 - Waldflöte 2': głos wykonany z metalu organowego; piszczałki koniczne o szerokich menzurach. Bezpośredni wzór stanowił analogiczny rejestr w organach Jonasa Wisteniusa w Väster-
vik³⁸ (1744);
 - Mixtur 3fach: konstrukcja piszczalek i menzura jak w przypadku rejestru Octave 2' w Hinterwerku. Bezpośredni wzór dla układu chórów stanowił analogiczny rejestr w organach Jonasa Wisteniusa w Åtvidaberg (1751);
 - Chalumeaux 8': piszczałki posiadają „północnoniemieckie” rynienki, nakładki ołowiane na rynienkach w basowym przedziale skali rejestru, rezonatory (połowy naturalnej długości) wykonane z metalu organowego w formie dwustożkowej, drewniane nogi (oddzielne dla każdej piszczałki jak w przypadku rejestru Trompete 8' z manualu II) i głowice. Bezpośredni wzór stanowił analogiczny rejestr zrekonstruowany w organach Andreasa Hildebrandta w Pasłęku (1717–1719).

Pedal

- Subbass 16': kryte piszczałki drewniane o podwójnych labiach, posiadają korpusy wykonane z drewna świerkowego, wklejane forszłagi wykonane z drewna dębowego oraz charakterystyczną formę uchwytów szpuntów. Bezpośredni wzór stanowił analogiczny rejestr w organach Andreasa Hildebrandta w Pasłęku (1717–1719);

³⁸ Opis instrumentu opublikowano w: E. Erics, R. A. Unnerbäck, op. cit., s. 367–369; menzury piszczalek udostępnił Niclas Fredriksson.

- Octave 8': konstrukcja i menzura jak w przypadku rejestru Principal 8' w manuale II, jednak z labiami o większej szerokości; wszystkie piszczałki wyposażone w wygniatane labia. Bezpośrednią referencję stanowił analogiczny rejestr (Principal 8') w organach Andreasa Hildebrandta w Pasłęku (1717–1719);
- Hohlflöte 8': głos rurkowy z długimi czworobocznymi rurkami skierowanymi na zewnątrz korpusów piszczałek; wszystkie piszczałki wykonane z dębu posiadają wklejane forszlągi. Bezpośredni wzór stanowił analogiczny rejestr w organach Andreasa Hildebrandta w Pasłęku (1717–1719);
- Octave 4', Octave 2' oraz Rauschquinte 2fach: głosy wykonane z metalu organowego, konstrukcja i menzura jak w przypadku rejestru Octave 8' w sekcji pedału; wszystkie piszczałki z wygniatanymi, półokrągłymi labiami. Bezpośredni wzór stanowiły analogiczne rejestry w organach Andreasa Hildebrandta w Pasłęku (1717–1719);
- Dulcian 16': konstrukcja jak w przypadku rejestru Schalmose 8'; piszczałki posiadają rynienki z nakładkami ołowianymi, drewniane nogi (oddzielne dla każdej piszczałki) i głowice; menzura z podkreśleniem tenorowego zakresu skali. Wzór dla nóg, głowic i rynienek stanowiły zachowane egzemplarze Fagotu 16' w organach Andreasa Hildebrandta w Pasłęku (1717–1719), zaś dla rezonatorów historyczne fotografie głosu Dulcian 16' z organów Andreasa Hildebrandta w kościele pw. św. Barbary w Gdańsku³⁹ (1746–1747);
- Trompete 8': konstrukcja jak w przypadku głosu Trompete 8' w manuale II; menzura dla dźwięku C identyczna względem wspomnianego rejestru, jednak rozwijająca się szybciej w kierunku większych wartości (dla podkreślenia tenorowego zakresu skali); oddzielne nogi dla każdej piszczałki. Wzory dla nóg i głowic stanowiły zachowane egzemplarze w organach Andreasa Hildebrandta w Pasłęku (1717–1719), zaś rynienki

³⁹ Fotografia opublikowana w: Werner Renkewitz, Jan Janca, op. cit., Abb. 55.

zostały zrekonstruowane na podstawie zachowanych fragmentów w organach Andreasa Hildebrandta w Pruszczu Gdańskim (1728);

- Schalmey 4²: konstrukcja jak w przypadku głosu Trompete 8² w manuale II; bardzo wąska menzura z podkreśleniem tenorowego zakresu skali; oddzielne nogi dla każdej piszczałki. Bezpośredni wzór stanowiły zachowane piszczałki analogicznego rejestru w organach Andreasa Hildebrandta w Pasłęku (1717–1719).

Słowa kluczowe: organy, Hildebrandt, Akademia Muzyczna w Łodzi, Grönlunds Orgelbyggeri, Pasłęk.

THE ORGAN IN THE CHAMBER MUSIC HALL OF REGIONALNY OŚRODEK KULTURY, EDUKACJI I DOKUMENTACJI MUZYCZNEJ OF MUSIC UNIVERSITY IN ŁÓDŹ

SUMMARY

The article provides a summary of the research and construction project of a new organ built in the style of Gdańsk baroque based on historical instruments from the school of the master organbuilder Andreas Hildebrandt. The author discusses technical specifications of this instrument which was built in 2018 by Grönlunds Orgelbyggeri Gammalstad/Sweden for the chamber music hall of Regionalny Ośrodek Kultury, Edukacji i Dokumentacji Muzycznej of Akademia Muzyczna (Music University) in Łódź. The instrument was built under the supervision of Krzysztof Urbaniak and is the first new organ built in a historical style for an music education institution in Poland. The pipes of this unique organ were built using metal sheets cast on sand. It is the first new organ built in Poland using this historical technique. The tonal concept of the instrument uses

the most characteristic elements of extant and also some of the non-preserved organs from the Gdańsk tradition of the 18th century. The organ was placed in the acoustic environment similar to that found in many small churches around Gdańsk, providing an authentic sound experience of what had been only documented in historical records. As there are no restored and fully functional instruments of similar size and style in historical churches of the Pomerania region, this is a unique opportunity which cannot be experienced anywhere else.

Keywords: organ, Hildebrandt, Music University in Łódź, Grönlunds Orgelbyggeri, Pasłek.

BIBLIOGRAFIA

Opracowania:

- Erics Einar, Unnerbäck R. Axel, *Orgelinventarium*[.] *Bevarade klassiska kyrkorglar i Sverige*, Proprius, Stockholm 1988.
- Gronau, Daniel Magnus *Choralvariationen für Orgel Gesamtausgabe*, ed. Martin Rost, Krzysztof Urbaniak, Ortus Musikverlag, Berlin 2015.
- Michalak Jerzy Marian, *Aufsätze zur Musik- und Theatergeschichte Danzigs vom 17. bis zum 20. Jahrhundert*, Frank & Timme, Berlin 2012 (= Greifswalder Beiträge zur Musikwissenschaft 18).
- Neidhardt Johann Georg, *Sectio Canonis Harmonici, zur völligen Richtigkeit der generum modvlandi*, Königsberg 1724.
- Renkewitz Werner, Janca Jan, *Geschichte der Orgelbaukunst in Ost- und Westpreußen von 1333 bis 1944*, t. I, Verlag Weidlich, Würzburg 1984.
- Renkewitz Werner, Janca Jan, Fischer Hermann, *Geschichte der Orgelbaukunst in Ost- und Westpreußen von 1333 bis 1944*, t. II.2, Siebenquart, Köln 2015.
- Snyder, Kerala Johnson *The Organ as a Mirror of Its Time*, Oxford University Press, Oxford 2002.
- Urbaniak Krzysztof, *Danziger Barock II*[.] *Volckmar – Gronau – Mohrbeim*, Paschen Records 2014, PR 140020 (plyta CD).

- Urbaniak Krzysztof, *Działalność warsztatu organmistrza Andreasa Hildebrandta w Elblągu i jego okolicach w latach 1711-1725*, „Studia Elbląskie” 18 (2017), s. 219–243.
- Urbaniak Krzysztof, *Master of Gdańsk*, „Choir and Organ” May 2020, s. 19–22.
- Urbaniak Krzysztof, *Organy z pracowni Andreasa Hildebrandta w kościele pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Pruszczu Gdańskim*, „Notes Muzyczny” 14 (2020) nr 2, s. 188–221.
- Urbaniak Krzysztof, *Orgelgeschichte der Johanniskirche in Danzig von ca. 1671 bis 1760* [w:] *Daniel Magnus Gronau Ein Danziger Organist und seine Chorvariationen*, red. Ekkehard Krüger, Berlin 2017 (= Ortus Studien opm237, t. 21), s. 55–80.
- Urbaniak Krzysztof, Teresa Piech (red.), *Organy Andreasa Hildebrandta w kościele św. Bartłomieja w Pasłęku*, Kraków 2013.
- Vogel Benjamin, *Rudolph Friedrich Dalitz – instrument Maker, Citizen, Man* [w:] *Organy i Muzyka Organowa XI*, red. Janusz Krassowski, Akademia Muzyczna w Gdańsku, Gdańsk 2000 (= Prace Specjalne 58), s. 153–167.

Strony internetowe:

<http://hildebrandt-paslek.pl> (dostęp: 7.03.2021).

<http://orguesfrance.com/NorrkjardenKyrka.html> (dostęp: 7.03.2021).

<http://www.gronlunds-orgelbyggeri.se/instrument/fredrikskyrkan/>
(dostęp: 7.03.2021).

<http://www.gronlunds-orgelbyggeri.se/instrument/jaervsoe/>
(dostęp: 7.03.2021).

<http://www.gronlunds-orgelbyggeri.se/instrument/st-gertruds-kyrkatayska-kyrkan/> (dostęp: 7.03.2021).